

Maciej Wojcieszak

Uniwersytet Gdański

<https://orcid.org/0000-0002-8150-9751>

Kilka uwag na temat obrazu „idealnego władcy” Teodoryka Wielkiego w świetle „*Variae*” Kasjodora Senatora (część pierwsza)¹

<https://doi.org/10.26881/sds.2023.26.12>

Keywords: Theodoric the Great, image of an “ideal” ruler, Cassiodorus Senator

Wprowadzenie

Obraz „idealnego władcy” w okresie starożytności i średniowiecza był przedmiotem szczegółowych badań, o których podsumowujący artykuł przygotował w 2019 r. Jarosław Nikodem². Ponadto w 2021 r. w ramach serii „Millenium Studies” (t. 92) wydano monografię pod redakcją Philipa Michaela Fornessa, Alexandry. Hasse-Ungeheuer i Hartmuta Leppina, zawierającą wartościowe artykuły dotyczące kształtowania obrazu „dobrego” chrześcijańskiego władcy w epoce późnego antyku (IV–V w.) i wczesnego średniowiecza (VI–X w.)³.

¹ W przypisach zastosowano następujące skróty: BT – *Biblia Tysiąclecia*, Poznań 2003; *Cod. Th. – Codex Theodosianus*; CSEL – *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*; MGH AA – *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*; MGH SRM – *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum Rerum Merovingicarum*; PG – *Patrologia Graeca*; PL – *Patrologia Latina*; SCh – *Sources Chrétiennes*; SCL XI – *Synodi et Collectiones Legum*, vol. XI, Kasjodor Senator, *Variae*, tłum. A. Kołtunowska – Przedmowa, Księgi I–V.IX, tłum. R. Sawa – Księgi VI–VIII.X–XII, rewizja przekładu i oprac. M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2017; *VoxP – „Vox Patrum”*.

² J. Nikodem, *Władca idealny i tyran w myśli politycznej średniowiecza*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2019, t. 61/2, s. 11–42.

³ Artykuły we wspomnianym opracowaniu zostały rozdzielone na cztery części, odpowiadające obrazowi dobrego władcy w czasach Imperium Rzymskiego, na tere-

W poniższym tekście zajmiemy się pewną luką w badaniach dotyczącą panowania Teodoryka Wielkiego (ur. 451/455 r., zm. 526 r.), który jako król panował nad Italią od 493 r. (po pokonaniu Odoakera) aż do swojej śmierci⁴. Artykuł został oparty na relacjach zawartych w listach Teodoryka (w księdze *Variae*), które wyszły z jego królewskiej kancelarii kierowanej przez Kasjodora Senatora.

Pragniemy zauważyć, że ze względu na objętość materiału źródłowego i literatury przedmiotu zdecydowaliśmy się napisać artykuł zawierający jedynie „kilka uwag” na temat obrazu „idealnego władcy” w wizji Teodoryka, w świetle jego listów zamieszczonych w *Variae* Kasjodora Senatora. Uwagi te będą obejmować sześć aspektów wizerunku „idealnego władcy” najczęściej pojawiających się w listach. Ogrom materiału źródłowego sprawia, że pozostaje jeszcze kilka innych zagadnień, które można wykorzystać do opracowywania w przyszłości, a być może do uzupełnienia już tych opisanych w przedstawionym artykule.

Kim był twórca *Variae* zapisywanych w imieniu ostrogockich władców? Kasjodor Senator wywodził się z rodziny arystokratów, w której trudniono się służbą w administracji państwowej⁵. Ojciec Kasjodora pracował dla Odoakera. Porzucił jednak tę służbę jeszcze przed porażką Odoakera, przechodząc na stronę ostrogocką⁶. Niemniej zarówno za rządów Odoakera, jak i Teodoryka pełnił funkcję

nach pomiędzy Persją a Rzymem; w państwach powstałych na gruzach zachodniej części Cesarstwa oraz pod panowaniem arabskim, por. *The Good Christian Ruler in the First Millennium. Views from the Wider Mediterranean World in Conversation*, eds. P.M. Forness, A. Hasse-Ungeheuer, H. Leppin, Berlin–Boston 2021. W kwestii zaś podsumowania aktualnego stanu badań na interesujący nas temat zob. P.M. Forness, A. Hasse-Ungeheuer, H. Leppin, *Introduction: Expanding the Discourse on Good Christian Rulership* [w:] *The Good Christian Ruler...*, s. 1–36.

⁴ Na temat życia i panowania Teodoryka Wielkiego zob. J. Moorhead, *Theoderic in Italy*, Oxford 1992; P. Heather, *Theoderic, King of the Goths*, „Early Medieval Europe” 1995, vol. 4/2, s. 145–173; F.M. Ausbüttel, *Theoderich der Große*, Darmstadt 2004; G. Halsall, *Barbarian Migrations and the Roman West, 376–568*, Cambridge–New York 2007, s. 284–292; M. Ożóg, *Inter duas potestates. Polityka religijna Teodoryka Wielkiego*, Kraków 2012; J.J. Arnold, *Theoderic and the Roman Imperial Restoration*, Cambridge–New York 2014; H.-U. Wiemer, *Theoderich der Große. König der Goten, Herrscher der Römer*, München 2018.

⁵ F. Cardini, *Cassiodoro il Grande. Roma, i barbari e il monachesimo*, Milano 2009, s. 75.

⁶ Por. M. Ożóg, *Inter duas potestates...*, s. 54–62; A. Pronay, *Einleitung* [w:] *Cassiodorus Senator: Einführung in die geistlichen und weltlichen Wissenschaften (Institutiones divinarum et saecularium litterarum)*, Übersetzer A. Pronay, Hildesheim–Zürich–New York 2014, s. 1–2.

prefekta Brucjum i Lukanii, a następnie prefekta pretorium⁷. Posiadał również zaszczytny tytuł patrycjusza⁸. Kasjodor zaś urodził się prawdopodobnie w latach 80. V w. na terenach południowej Italii⁹ i odebrał gruntowne wykształcenie¹⁰. W 507 r. został kwestorem pałacu, a w 514 sprawował urząd konsula¹¹. Za panowania Teodoryka otrzymał jeszcze (pod koniec życia ostrogockiego króla) urząd *magister officiorum*¹². Prawdopodobnie wówczas mógł przyjąć również godność prefekta pretorium, ponieważ wiemy na pewno, że był nim za rządów następców Teodoryka, czyli Atalaryka, Amalasynty, Teodahada i Witigisa, aż do około 540 r., kiedy to wojska Bizancjum pod dowództwem Belizariusza zajęły Rawennę, a Kasjodor został zmuszony do opuszczenia ostrogockiej sceny politycznej¹³. Po 540 r., a przed 554 r., dane dotyczące Kasjodora pozostają niejasne. Na pewno w latach 550–554 przebywał w Konstantynopolu, a po 554 r. (i ostatecznym pokonaniu Ostrogotów) wrócił do Kalabrii w południowej Italii, gdzie założył dwa klasztory, jeden na wzgórzu Castellum oraz drugi, niedaleko od niego, klasztor Vivarium¹⁴. Kasjodor zmarł przypuszczalnie około 580 r.¹⁵

⁷ Por. A. Momigliano, *Cassiodoro, in Sesto contributo alla storia degli studi classici e del mondo antico*, vol. 2, Roma 1980, s. 486; A. Giardina, *Cassiodoro politico*, Roma 2006, s. 7–9.

⁸ J. Vanderspoel, *Cassiodorus as Patricius an Hildeshd ex Patricio*, „Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte” 1990, Bd. 39/4, s. 499.

⁹ A.W. Astell, *Cassiodorus's Commentary on the Psalms as an Ars rhetorica*, „Rhetorica. A Journal of the History of Rhetoric” 1999, vol. 17/1, s. 37.

¹⁰ S. Turlej, *Konflikty o Sirmium w dobie upadku państwa Ostrogotów (526–535)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2018, t. 145, z. 3, s. 491.

¹¹ Por. V. Fauvinet-Ranson, *Decor civitatis, decor Italiae: monuments, travaux publics et spectacles au VIe siècle d'après les Variæ de Cassiodore*, Bari 2006, s. 17–18.

¹² O drodze awansu Teodoryka i szczegółach jego działalności w okresie panowania Teodoryka por. J.J. O'Donnell, *Cassiodorus, Chapter II: Cassiodorus under Theodoric*, Berkeley 1979 [w:] <https://faculty.georgetown.edu/jod/texts/cassbook/chap2.html> [dostęp: 24.09.2022].

¹³ Por. S. Krautschick, *Cassiodor und die Politik seiner Zeit*, Bonn 1983, s. 1–20; F. Cardini, *Cassiodoro...*, s. 79–80.

¹⁴ Por. J. Leclercq, *The Love of Learning and the Desire for God*, New York 1977, s. 25; A. Momigliano, *Cassiodoro...*, vol. 2, s. 495; F. Cardini, *Cassiodoro...*, s. 11; 79–80.

¹⁵ Spuścizna literacka Kasjodora jest dość spora. W okresie służby na dworze ostrogockim napisał jeszcze dwa dzieła historyczne (*Chronica* i niezachowane *Historia Gothorum*) oraz zebrano jego mowy. Po 540 r. stworzył zachowane jedynie we fragmentach *Ordo generis Cassiodorum* o swojej rodzinie, ponadto napisał

Widać, że Teodoryk w analizowanych listach z kolekcji *Variae* posiłkował się modelem chrześcijańskiego, „idealnego władcy”, który prężnie rozwijali późnoantyczni pisarze chrześcijańscy, tacy jak: Euzebiusz z Cezarei¹⁶, Ambroży z Mediolanu¹⁷ czy Augustyn z Hippony¹⁸. Teodoryk Wielki był chrześcijaninem, podobnie jak Kasjodor Senator, który prowadził kancelarię królewską, dlatego inspiracja dziełami wspomnianych autorów w kreowaniu wizerunku „idealnego władcy” nie może dziwić. Różne było pochodzenie konfesyjne obu interesujących nas postaci. Teodoryka Wielkiego i Ostrogotów w źródłach określano szeroko pojmowanym terminem arian – byli oni jednak, chcąc zachować właściwe pojęcia, anomejczykami lub homejczykami¹⁹. Kasjodor popierał natomiast obóz

Expositio Psalmorum, Liber de anima, Complexiones Apostolorum, Institutiones divinarum et saecularium litterarum, De orthographia oraz niezachowane: komentarz do listu św. Pawła do Rzymian, całościowe omówienie Pisma Świętego i dzieło o gramatyce. O dziełach napisanych przez Kasjodora por. F. Cardini, *Cassiodoro...*, s. 86–96; S. Boßhammer, *Wege zum Frieden im nachrömisch-gotischen Italien. Programmatik und Praxis gesellschaftlicher Kohärenz in den Variae Cassiodors*, Berlin–Boston 2021, s. 15–30.

¹⁶ Por. Eusebius Caesariensis, *De Vita Constantini*, PG 20; J. Królikowski, *Napięcie między świeckością a sakralnością w wizji władcy w De vita Constantini Euzebiusza z Cezarei*, *VoxP* 2002, t. 42–43 (2002), s. 151–159; T. Wnętrzak, *Konstantyn Wielki w oczach Euzebiusza z Cezarei i w badaniach współczesnych historyków* [w:] *Euzebiusz z Cezarei, Życie Konstantyna*, wstęp, tłum., przyp. T. Wnętrzak, Kraków 2007, s. 57–93; H. Leppin, *Finding a Common Cause: Fourth-Century Greek Discourses on Rulership* [w:] *The Good Christian Ruler...*, s. 39–52. Na temat pełnego obrazu idealnego władcy chrześcijańskiego (Konstantyna Wielkiego) w relacji Euzebiusza z Cezarei klasyczną pracę napisał R. Farina, *L'Impero e l'Imperatore cristiano in Eusebio di Cesarea. La prima teologia politica del cristianesimo*, Zürich 1966, ss. 381.

¹⁷ Por. M. Wysocki, *Obraz chrześcijańskiego władcy w listach św. Ambrożego*, *VoxP* 2014, t. 61, s. 171–177; M.A. Boytsov, *The Good Sinful Ruler: Ambrose of Milan and* [w:] *The Good Christian Ruler...*, s. 65–86.

¹⁸ Por. R.T. Marshall, *Studies in the Political and Socio-Religious Terminology of the De civitate Dei*, Washington 1952; W. Kornatowski, *Společno-polityczna myśl św. Augustyna*, Warszawa 1965, s. 176–195; S. Kasilo, *Państwo i Kościół w pismach św. Augustyna*, Lublin 2004, s. 40–68; D. Kasprzak, *Augustyn – „polityk teocentryczny”* [w:] *Ecclesia in Republica. Studia patrystyczne zebrane w 90. rocznicę ustanowienia Administracji Apostolskiej na Górnym Śląsku*, wybór i red. W. Myszor, Katowice 2014, s. 90–113; K. Preuß, *The Emperor's Two Cities: Augustine's Image of the Good Christian Ruler in De civitate Dei 5.24* [w:] *The Good Christian Ruler...*, s. 87–108.

¹⁹ Ostrogoci byli ochrzczeni w obrządku anomejskim (ariańskim) lub homejskim (w połowie pomiędzy tym co o istocie Syna Bożego głosili anomejczycy i nicejczycy – katolicy). Dlatego poglądy Teodoryka na temat Kościoła i jego znaczenia

nicejski, jednak, co widać na podstawie pracy Kasjodora w kancelarii podczas panowania Teodoryka, współpraca pomiędzy nimi układała się płynnie i różnica wyznania nie stanowiła problemu.

Towarzyszyć nam będzie kilka postulatów badawczych. Przede wszystkim, przyglądnijmy się, jak wyglądał wizerunek władcy „idealnego”, kształtowany przez Teodoryka Wielkiego w jego epistolografii. Ponadto chcemy znaleźć odpowiedzi na pytania: czy idea Wiecznego Rzymu trwała nadal pomimo upadku struktur Cesarstwa na Zachodzie? oraz czy wizerunek władcy nowo powstałego państwa kształtowano rzeczywiście na wzór „idealnych” chrześcijańskich cesarzy rzymskich?

Należy także pamiętać o charakterze wybranych źródeł. Dzieło Kasjodora Senatora, na którym opieramy się w niniejszym artykule – to *Variae*²⁰, zbiór dokumentów królów ostrogockich, mający ukazać większość przejawów działania państwa, któremu Kasjodor służył. Zbiór ten został skompilowany najpewniej około 540 r. (jeszcze przed upadkiem państwa ostrogockiego), aby choć częściowo ukazać czas panowania Ostrogotów w pozytywnym świetle²¹. Księgi I–V zawierają listy Teodoryka, VI–VII to *formulae*, dotyczą sprawowania różnych urzędów, księgi VIII–IX – panowania Atalaryka (lata 526–534), a księga X to listy redagowane w imieniu Amalasynty (odpowiadała ona też za listy pisane w imieniu małoletniego syna Atalaryka aż do jego śmierci), następnie są tam listy jej męża

na pewno różniły się od poglądów Kasjodora, który mimo różnic wyznaniowych prowadził kancelarię. Profesor Dariusz Spychała w jednym z ostatnich artykułów udowodnił, że prawdopodobnie Ostrogoci byli najbliżej wyznania anomejskiego. Przyznał, że poglądy Wulfili (który ochrzcił Gotów) były anomejskie, mimo że sam biskup utrzymywał kontakt z Kościołem Cesarstwa, który w okresie panowania był homejski. W naszym artykule skłaniamy się ku opinii prof. D. Spychały i sądzimy, że Teodoryk był wyznania anomejskiego lub homejskiego, por. D. Spychała, *Przynależność konfesyjna Ostrogotów za Teodoryka Wielkiego. Między Kościołem plemiennym a powszechnym* [w:] *Skryptorium. Prace historyczne ofiarowane Profesorowi Tomaszowi Nowakowskiemu*, red. D. Dąbrowski, D. Karczewski, M.G. Zieliński, Bydgoszcz 2021, s. 329–341.

²⁰ Bardzo ważne dla krytyki źródłowej *Variae* Kasjodora Senatora jest wydanie 6 tomów komentarzy do tego dzieła przez A. Giardino, G.A. Cecconi, I. Tantillo w latach 2014–2019, zob. *Cassiodoro Varie*, vol. 1–6, curr. A. Giardino, G.A. Cecconi, I. Tantillo, Roma 2014–2019.

²¹ Wiemy też, że Kasjodor, kompilując listy, raczej nie zmieniał ich treści, por. A. Gillett, *The purposes of Cassiodorus „Variae”* [w:] *After Rome's Fall. Narrators and Sources of Early Medieval History*, ed. A. Murray, Toronto 1998, s. 37–50; M.S. Bjornlie, *Politics and Tradition between Rome, Ravenna and Constantinople. A Study of Cassiodorus and the Variae, 527–554*, Cambridge 2013, s. 11–32.

Teodahada (który ją zamordował), a także listy Witigisa, ostatniego ostrogockiego władcy Italii z dynastii Teodoryka. Nas interesują przede wszystkim księgi I–V, czyli zachowane listy Teodoryka.

Ważne, aby nie zapominać, że Kasjodor nie przekazał nam wszystkich listów królewskich, a jedynie te, które uważał za najważniejsze i w jego opinii kształtujące obraz ostrogockiego państwa, ale mimo tego *Variae* stanowią bardzo cenne źródło do badań I poł. VI w.²² Są to listy z kancelarii królewskiej, a zatem każdy z nich wpisuje się w model dyplomacji stosowanej przez korespondujące ze sobą dwory. Z oczywistych względów listy te zawierają pewne stwierdzenia i toposy, które zaburzają prezentowany obraz, m.in. powtarzające się wymiany uprzejmości czy idealizacja Teodoryka. Są wszakże cennym źródłem z pogranicza późnego antyku i wczesnego średniowiecza, ukazującym realia gospodarcze, polityczne i społeczne świata rodzącego się na gruzach zachodniej części Cesarstwa Rzymskiego. Analizując je, musimy jednak pamiętać o stronniczości i toposach literackich, którymi się charakteryzują, oraz o wyolbrzymianiu pewnych cech Teodoryka. Mimo wszystko są to jedyne źródła, na podstawie których możemy poznać króla Teodoryka bezpośrednio, a nie poprzez relacje innych historyków.

Dla Teodoryka Wielkiego Kasjodor Senator, mimo że popierał obóz nicejski, stanowił ważną postać i wsparcie w działaniach podejmowanych przez ostrogockiego króla. Był cenionym i wszechstronnie wykształconym erudytą, którego Teodoryk traktował jako jednego z zaufanych doradców. Kasjodor z dumą pisał: „[...] przemawiałem ustami króla [...]”²³. Przepisywał to, co dyktował mu Teodoryk, oraz zapewne nadawał temu styl i poprawność językową. Było to jego naturalnym zadaniem jako kierownika kancelarii. Czy rzeczywiście wierzył w ideały, które Teodoryk głosił w swoich listach? Tego nie wiemy, ponieważ Kasjodora od ostrogockiego króla różniło przede wszystkim wyznanie i raczej nie możemy stwierdzić, że kreowanie wizerunku „idealnego władcy” było jego pasją, jak np. w przypadku Euzebiusza z Cezarei i Konstantyna Wielkiego²⁴. Na pewno jednak Teodoryk

²² Na temat znaczenia źródła, jakim są *Variae* por. C. Kakridi, *Cassiodors „Variae”*. *Literatur und Politik im ostrogotischen Italien*, Leipzig 2005, s. 157–291.

²³ Cassiodorus Senator, *Praefatio chartarum praefecturae* 6, MGH AA XII; cyt. polski za: SCL XI, s. 406*.

²⁴ Była to pasja poparta głęboką wiarą w dziejową rolę Konstantyna Wielkiego, od którego panowania miało nastać na całym świecie niczym nieskrępowane chrześcijaństwo, por. T. Wnętrzak, *Konstantyn Wielki...*, s. 60.

i Kasjodor mieli do siebie głęboki szacunek i ich współpraca wyglądała sprawnie. Wydaje się także, że popieranie Teodoryka było dla Kasjodora ważne, bowiem król powstrzymywał wpływy bizantyjskie, których tak obawiał się Kasjodor. Pragnął bowiem zachować w stanie nienaruszonym wszelkie elementy charakterystyczne dla zachodniej części Cesarstwa, od administracji, przez cnoty, po język łaciński²⁵.

W obrazie „idealnego władcy” w wizji Teodoryka, wyłaniającym się z zachowanych listów, wyróżniliśmy sześć głównych cech, które pojawiały się najczęściej w korespondencji królewskiej, a opisywały „idealnego władcę” i miały stanowić fundament do budowania jego obrazu w oczach wszystkich ludzi współczesnych Teodorykowi. Był to nie tylko model, do którego król sam dążył, ale również element programu politycznego mającego ukazywać Teodoryka jako naturalnego spadkobiercę rzymskiej władzy nad nieistniejącą już zachodnią częścią Imperium.

Pragniemy zaznaczyć, że ze względu na objętość materiału zebranego w wyniku przeprowadzonych badań zdecydowaliśmy się podzielić artykuł na dwie części. W niniejszej części omówimy trzy pierwsze i najczęściej pojawiające się w listach cechy „idealnego władcy”: sprawiedliwy i przestrzegający prawa, troszczący się o poddanych, dbający o rozwój państwa. Kolejne trzy (zajmujące się sprawami wojskowymi, umiejętnie prowadzący „politykę zagraniczną” oraz odznaczający się cnotami chrześcijańskimi i opiekujący się Kościołem²⁶) wraz z szerszym podsumowaniem zostaną przedstawione w części drugiej.

Cechy „idealnego władcy” według Teodoryka Wielkiego w świetle *Variae* Kasjodora Senatora

1. Sprawiedliwy i przestrzegający prawa

Cnota bycia sprawiedliwym, która nawiązywała do ideału sprawiedliwości zawartej w Piśmie Świętym czy pismach starożytnych

²⁵ Por. H. Gračanin, *Late Antique Dalmatia and Pannonia in Cassiodorus' Variae*, „Povijesni Prilozi” 2015, t. 49, s. 13–14.

²⁶ Oczywiście Teodoryk dbał przede wszystkim o Kościół obozu antynicejskiego (anomejski lub homejski), jednak niekiedy wspierał świątynie katolickie, por. J. Herrin, *Rawenna. Stolica imperium, tygiel Europy*, Poznań 2020, s. 149–153.

filozofów²⁷, stanowiła cechę, którą powinien w opinii Teodoryka odznaczać się „idealny władca”²⁸. Oczywiście w cytowanej relacji władcy była potrzebna surowa sprawiedliwość, powinien on jednak stosować umiarkowanie w rozstrzyganiu spraw sądowych, które miało się opierać na chrześcijańskich wartościach miłosierdzia wynikających z biblijnego przykazania miłości²⁹. Jak pisał Teodoryk do bliżej nam nieznanego Adeodata: „[...] należy ku chwale sprawiedliwości stosować miarę i nie dopuścić, by kara przewyższała wykroczenia, ani nie pozwolić, by nieukarana wina urągała prawom”³⁰.

Ważną rolę w kreowaniu wizerunku sprawiedliwego władcy odgrywała także jego osobista uczciwość³¹ oraz troska o to, aby wydawane wyroki nikogo nie krzywdziły³². Władca powinien także kształtować właściwe rozumienie sprawiedliwości wśród poddanych³³. Teodoryk wiedział, że nie mógł zająć się każdą sprawą. Starał się jednak, aby jego działania były zgodne z literą prawa i dostrzegane przez poddanych jako wskazówki do właściwego postępowania³⁴. Wpisywało się to w obraz „idealnego władcy” dbającego o sprawiedliwość sądową w państwie³⁵. Teodoryk czynił ponadto uwagę, że nie zawsze można było znaleźć sprawiedliwość w sądach, lecz on dążył do przeprowadzenia w tej kwestii poważnych zmian³⁶. Ta niechybna zapowiedź reform w sądownictwie (które znalazły swój wyraz w wydanym około 508 r. *Edyktie Teodoryka*)³⁷ ukazywała ostrogockiego władcę jako króla troszczącego się o sprawiedliwość dla każdego poddanego.

²⁷ Na ten temat por. D. Budzanowska, *Sprawiedliwość a władca w pismach filozoficznych Seneki*, VoxP 2000, t. 20, s. 553–560.

²⁸ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 23, 3, MGH AA XII.

²⁹ Por. *ibidem* II, 9, 1; III, 18, 1–2.

³⁰ *Ibidem* III, 46, 1; cyt. polski za: SCL XI, s. 126*.

³¹ *Ibidem* I, 26, 1.

³² *Ibidem* I, 29, 2.

³³ Por. *ibidem* IV, 46.

³⁴ *Ibidem* III, 7, 1.

³⁵ *Ibidem* III, 36, 1.

³⁶ *Ibidem* III, 36, 2.

³⁷ W edyktie zostały skodyfikowane prawa obowiązujące w Italii. Dokument stanowił połączenie praw ostrogockich z rzymskim kodeksem prawnym, por. K.D.H. Liebs, *Die Jurisprudenz im spätantiken Italien (260–640 n. Chr.)*, Berlin 1987, s. 191–194; J. Moorhead, *Theoderic...*, s. 75–77; H. Pietras, M. Ożóg, *Edykt Teoderyka, przepisy synodalne a prawo azylu*, „Polonia Sacra” 2011, R. 15 (33), nr 29 (73), s. 85–86.

Teodoryk zajmował się też duchowieństwem, ponieważ biskupi również mogli wydawać wyroki, ale dotyczące sfery religijnej człowieka. Nie zmieniało to faktu, że Kościół stanowił przedmiot zainteresowania Teodoryka, który sam był chrześcijaninem i czuł się w obowiązku wspierania Kościoła i zapewne także jego „nawracania” na właściwe w jego opinii wyznanie (anomejskie lub homejskie)³⁸. W listach ostrogockiego króla jednak nie dostrzegamy takiej działalności, która miałaby na celu zmianę wyznania wśród italskiego duchowieństwa. Teodoryk pouczał biskupów o praktykowaniu sprawiedliwości, ponieważ nie zawsze miało to miejsce. Król strofował chociażby biskupa Salony Januarego za popełnienie przez niego oszustwa podczas zapłaty za beczki oleju do lamp³⁹. Dla króla stanowiło to poważne nadużycie autorytetu biskupa, na które nie można było pozwolić w państwie, gdzie miały obowiązywać jasno ustalone prawa, zarówno ludzkie, jak i boskie⁴⁰. Z kolei w innym liście napominał bliżej nieznanego biskupa Piotra, aby wyroki, które wydawał, były sprawiedliwe i uczciwe⁴¹.

Władca według Teodoryka powinien dawać przykład i pouczać swoich współpracowników i urzędników, jak sprawiedliwie postępować. W liście do niejakiego Wandila, zarządzającego częścią Galii, Teodoryk zaznaczał, że sprawiedliwość musi panować wszędzie, a stosowanie jej dotyczyło wszystkich urzędników, niezależnie od pełnionej funkcji⁴². Podobnie zauważał w liście z 507/511 r. do komesa Dudy, przypominając mu, że zadaniem władców jest także sprawiedliwie rozsądzać nawet najtrudniejsze sprawy⁴³. Widzimy więc, że w narracji Teodoryka „idealny władca” musiał

³⁸ Było to naturalne działanie, zwłaszcza że Ostrogoci i inne ludy ochrzczone w obrządku anomejskim lub homejskim uznawały swoje wyznanie za właściwe; oni czuli się „katolikami”, przeciwstawiając się zwolennikom obozu nicejskiego, którzy przecież też uznawali siebie za katolików, por. D. Spychała, *Cesarze rzymscy a arianizm: od Konstantyna Wielkiego do Teodozjusza Wielkiego (312–395)*, Poznań 2007, ss. 133–138, 226–228, 235, 244, 256, 291. Na ten temat informacji dostarcza nam także Wiktor z Wity w swoim dziele *Dzieje prześladowania Kościoła w Afryce przez Wandalów*, gdzie w jego opisie król Huneryk nicejczyków nazywa „homoużjanami”, a za katolików uznaje Wandalów, por. Victor Vitensis, *Historia persecutionis III*, 2, PL 58.

³⁹ Por. Cassiodorus Senator, A/1, 7, 1–2.

⁴⁰ Por. *ibidem*.

⁴¹ Por. *ibidem* III, 37, 1–2.

⁴² Por. *ibidem* III, 38, 1–2.

⁴³ Por. *ibidem* IV, 28.

dbać o praktykowanie sprawiedliwości pośród wszystkich sprawujących urzędy cywilne i kościelne.

„Idealny władca” w oczach Teodoryka miał stosować zasady sprawiedliwości we wszystkich sprawach państwowych⁴⁴. Należało pamiętać o właściwym upominaniu tych, którzy nie przestrzegali obowiązujących praw⁴⁵. Troska o sprawiedliwość w państwie była jednym z ważniejszych zadań władcy⁴⁶. Dbałość bowiem o wspólną sprawiedliwość i podporządkowywanie się jasno ustalonym prawom prowadziła do rozwoju cywilizacyjnego. Król przytaczał przykład dawniej żyjących ludzi, którzy odeszli od dzikich wspólnot, rozpoczynając życie pod przewodnictwem jakiegoś władcy ustalającego prawa uznawane przez społeczność za „dobre”⁴⁷. Teodoryk przede wszystkim kreował się na głównego strażnika sprawiedliwości w swoim państwie, a nawet poza jego granicami⁴⁸. Było to pokłosiem fascynacji Imperium oraz dążeniem króla do odbudowy Cesarstwa, a przynajmniej jego zachodniej części, czego dowodem może być jego pelen przepychu wjazd do Rzymu w 500 r.⁴⁹

Obowiązkiem władcy wynikającym bezpośrednio z kierowania się sprawiedliwością i uczciwością było przestrzeganie prawa. Teodoryk realizował te założenia podczas swojego panowania⁵⁰. Kierował się zasadą, aby postępować zgodnie z prawem⁵¹. Kreował się również na strażnika przestrzegania prawa, najwyższego sędziego⁵². „Idealny władca” w wizji Teodoryka musiał stać na straży prawa publicznego, które było wyznacznikiem wszelkich norm obowiązujących w państwie⁵³. Należało dbać o przestrzeganie prawa w każdym aspekcie dotyczącym poddanych⁵⁴. Jednocześnie wydane przez króla prawa i rozkazy powinny być przez ludzi przyjmowane i realizowane, a władcy nie wolno było dopuszczać do najmniejszych uchybień podczas ich wykonywania.

⁴⁴ *Ibidem* IV, 6, 1.

⁴⁵ *Ibidem* IV, 40, 3.

⁴⁶ *Ibidem* IV, 33, 1.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem* IV, 32, 1.

⁴⁹ T.S. Burns, *Theoderic the Great and the Concepts of Power in Late Antiquity*, „Acta Classica” 1982, vol. 25, s. 99.

⁵⁰ Por. J.J. Arnold, *Theoderic and the Roman...*, s. 92–115.

⁵¹ Cassiodorus Senator, *Variae* V, 38, 3, MGH AA XII.

⁵² *Ibidem* II, 19, 1.

⁵³ *Ibidem* II, 30, 1.

⁵⁴ *Ibidem* II, 14, 5.

Ostrogocki król w jednym z listów pisał, że wraz z przestrzeganiem prawa władca powinien zajmować się rozstrzyganiem sporów, oczywiście, jeżeli inne sprawy wagi państwowej nie zaprzętały mu głowy⁵⁵. Teodoryk kreował tutaj wizerunek władcy „idealnego”, który miał być ostatecznym sędzią poprzez swój autorytet królewski – niczym królom starożytnego Izraela. Rozsądzał spory o granice terenów⁵⁶ oraz kwestie porwań. Ciekawym przykładem było porwanie żony jednego z poddanych Teodoryka przez ludzi należących do biskupa Aurigena. Król prosił biskupa, aby dokładnie sprawę zbadał i wydał wyroki na sprawców tego czynu⁵⁷. W innym przypadku król osobiście zajmował się sprawą uprowadzonej małżonki Patzenesa, który rzekomo miał zginać na wojnie, co chciał wykorzystać jego rywal⁵⁸. Okazało się jednak, że Patzenes przeżył i żądał odzyskania swojej prawowitej małżonki. Król nakazał jej powrót, powołując się na naukę Kościoła. Dowodził, że w wypadku pewnej informacji o tym, że Patzenes żyje, jej związek z „nowym” mężem byłby cudzołóstwem.

Teodoryk zajmował się także „niewielkimi” sprawami, np. po zbadaniu osobiście sprawy zlecił pomniejszemu urzędnikowi Stabulariuszowi przeprowadzenie konfiskaty części majątku pewnego dłużnika⁵⁹. Realizował swój propagandowy wizerunek „idealnego władcy”, ukazując, że każda sprawa była dla niego ważna. Poza tym król dodawał, że władca nie powinien opóźniać wydawania żadnych wyroków sądowych⁶⁰. Miało to zapewne na celu usprawnienie działalności sądów.

Pewnym problemem dla władcy była samowola poddanych, którzy czasami sami pragnęli wymierzać sprawiedliwość. Gdyby władca na coś takiego przyzwalał, stanowiłoby to wstęp do państwa bezprawia. Dlatego też Teodoryk w liście do Jana, męża konsularnego Kampanii, pisał o tym, że ludziom nie wolno samemu wymierzać kar, ponieważ istniało prawo publiczne, którego należało bezwzględnie przestrzegać⁶¹. Informacja ta świadczyła o tym, że na terenach Kampanii do takich sytuacji musiało dochodzić, a jednocześnie ukazywała Teodoryka jako władcę, który troszczył się o przestrzeganie

⁵⁵ Por. *ibidem* III, 45, 1–2.

⁵⁶ *Ibidem* III, 52, 1.

⁵⁷ *Ibidem* III, 14.

⁵⁸ *Ibidem* V, 33, 1.

⁵⁹ Por. *ibidem* IV, 6, 1–2; V, 7, 1–3.

⁶⁰ *Ibidem* I, 23, 2.

⁶¹ *Ibidem* V, 10, 1.

ustalonych praw. Władca musiał też kontrolować niektórych urzędników odpowiedzialnych za przestrzeganie prawa. Najwięcej informacji na ten temat mamy o urzędnikach podatkowych, co było dowodem na ich niekoniernie wysoki poziom uczciwości. Teodoryk w ostrym tonie nakazywał powstrzymać poborców podatkowych przed rozbojem⁶² oraz karać wszelkie nadużycia w kwestii poboru podatków⁶³. W innym z listów pouczał poborców. Należało robić wszystko z umiarem, nie można było od razu wykorzystywać siły. Jednocześnie krytykował zbytnią pobłażliwość. Zalecał, aby stosowano przypomnienia i upomnienia przed podjęciem fizycznych metod poboru podatków⁶⁴. Widzimy więc, że Teodorykowi nieobce były problemy jego państwa i starał się im zaradzić, często przyjmując pozycję nauczyciela, która była zgodna ze starożytnym rozumieniem cnoty umiaru oraz rozsądku⁶⁵.

Wciąż obowiązywało „prawo azylu”. Teodoryk przypominał swoim urzędnikom, że nie oznaczało ono ucieczki przed majestatem prawa, lecz jedynie pozwalało uniknąć nagłej śmierci osobom zagrożonym⁶⁶. Król więcej szczegółów niestety nie podawał, dlatego musimy domyślać się, jakie osoby miał na myśli. Nie jest to trudne zadanie. Warto wspomnieć, że system prawa azylu obowiązywał najpierw w świątyniach poświęconych określonym bóstwom, a w okresie późnego antyku dotyczył jedynie kościołów chrześcijańskich⁶⁷. Wraz z wydaniem Kodeksu Teodozjańskiego zmieniła się kategoria osób, które mogły uzyskiwać azyl. Jak pisze Wiesław Mossakowski w swoim opracowaniu, byli to: „1) «fugitivi» – jako ogólne pojęcie «uciekających do kościołów», 2) «Iudaei» («Żydzi»). Ponadto dłużnicy publiczni «debitores publici», chorzy i prześladowani”⁶⁸. Zważywszy na przestrzeganie przez Teodoryka rzymskiego prawa, nie mamy powodów sądzić, że w jego państwie

⁶² Por. *ibidem* V, 38, 5; 13.

⁶³ *Ibidem* IV, 14, 2.

⁶⁴ *Ibidem* III, 8, 1.

⁶⁵ Na ten temat por. M. Żardecka, *Znaczenie rozsądku i umiaru w życiu jednostki i społeczeństwa*, „Logos i Ethos” 2017, t. 45, s. 11–13.

⁶⁶ Cassiodorus Senator, *Variae* III, 47, 1, MGH AA XII.

⁶⁷ O prawie azylu w starożytności, a zwłaszcza w IV i V w. oraz o ewolucji tego prawa por. W. Mossakowski, *Z badań nad prawem azylu w starożytności chrześcijańskiej*, „Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny” 1996, t. 39/1–2, s. 199–204.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 204.

obowiązywały inne kategorie osób objęte prawem azylu niż te, o których wspomiano w Kodeksie Teodozjańskim.

Teodoryk, mówiąc o przestrzeganiu prawa, miał na myśli przede wszystkim prawo rzymskie, które nadal pozostawało w mocy. Niezwykle ważnym elementem kreacji wizerunku „idealnego władcy”, który przewijał się w wielu listach Teodoryka, było nawiązywanie do idei oraz tradycji Cesarstwa Rzymskiego⁶⁹ jako tych, które kształtowały fundamenty istnienia jego państwa. Sam Teodoryk pragnął, co zobaczymy także później, przejąć rolę cesarza rzymskiego i przywrócić dawne Imperium. Szacunek do rzymskiego prawa i jego obligatoryjne przestrzeganie (oczywiście z dodatkami wynikającymi z aktualnego kontekstu) było jednym z elementów rekonstrukcji zachodniej części Cesarstwa.

Było oczywiste, że prawo rzymskie nadal funkcjonowało⁷⁰. W jednym z listów Teodoryk czynił ewidentne aluzje do przywrócenia idei Imperium Romanum, pisząc o konieczności przestrzegania dawnych rozporządzeń⁷¹. Były bowiem legitymizowane przez ich starożytny rodowód. W innej relacji Teodoryk przypominał, że prawa nadane przez senat nadal obowiązywały i należało je przestrzegać⁷². Król zauważał także, że prawa dotyczące małoletnich i innych niezdolnych do działań prawnych, które ustalili starożytni Rzymianie, były właściwe i nie wolno było ich zmieniać⁷³.

Ogólnie, Teodoryk sądził, że prawa, które ustanawiano dawniej (czyli w Rzymie republikańskim i cesarskim), były dobre dla społeczeństwa, skoro nie wymagały modyfikowania⁷⁴ i dlatego powinny nadal obowiązywać i stanowić zachętę dla innych władców, którym stawiano je za wzór.

⁶⁹ Por. L. Viscido, *Rispetto per la romanita nelle „Variae” di Cassiodoro*, „Prometeo” 1984, vol. 15, s. 111–118.

⁷⁰ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 27, 1, MGH AA XII. Nie może to dziwić, ludność z zachodniej części Europy bowiem była przyzwyczajona do podporządkowywania się rzymskiemu prawu, zwłaszcza że wypracowało ono uniwersalne zasady znajdujące zastosowanie w codziennym życiu społecznym i było chętnie przyjmowane przez wczesnośredniowieczne i średniowieczne państwa, poza Anglią i Irlandią, por. P. Furmanek, *Recepcja prawa rzymskiego – średniowiecze i czasy nowożytne*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2001, t. 4/6, s. 47–48.

⁷¹ Cassiodorus Senator, *Variae* II, 4, 1, MGH AA XII.

⁷² *Ibidem* II, 24, 1.

⁷³ *Ibidem* IV, 35, 1.

⁷⁴ *Ibidem* IV, 17, 1.

Aby pokazać, jak kształtowano pozytywny obraz sprawiedliwego władcy, warto przytoczyć sprawę Boecjusza, rzymskiego patrycjusza, wszechstronnie wykształconego chrześcijańskiego teologa i jednego z najważniejszych urzędników w państwie ostrogockiego króla. Boecjusz około 519 r. wystąpił przeciwko władcy, który niesprawiedliwie osądził jednego z podwładnych Albinusa, co spowodowało, że Boecjusz w wyniku intryg dworskich w 522 r. został oskarżony o zdradę⁷⁵ i w 524 r. z rozkazu ostrogockiego króla został stracony. Ten sam los spotkał wkrótce jego teścia Symmachusa, który ostro protestował przeciwko takiej polityce Teodoryka⁷⁶. Król, obawiając się oskarżeń o prowadzenie niesprawiedliwej i złej polityki, a także z obaw o zaostrzenie prześladowań anomejczyków i homejczyków na Wschodzie (Boecjusz należał do zwolenników obozu nicejskiego) nakazał ukryć ciała Boecjusza i Symmachusa⁷⁷. Rehabilitacji dostąpili dopiero po śmierci Teodoryka, za panowania Amalasu, która przeprosiła i przyznała się do błędu, który popełnił jej ojciec.

Kasjodor w swoich *Variarum* nie zamieścił żadnego listu z informacją, która mówiłaby cokolwiek o Boecjuszu w kwestii fałszywych oskarżeń o zdradę⁷⁸. Jakimi intencjami kierował się Kasjodor? Sprawa była dość głośna, a Symmach i Boecjusz byli nader znakomitymi osobistościami. Być może Kasjodor nie chciał niszczyć wizerunku sprawiedliwego władcy oraz tego, że w państwie ostrogockim można było zostać fałszywie oskarżonym i skazanym na śmierć. Inna interpretacja, niewykluczająca pierwszej, mówi o tym, że Kasjodor cieszył się z nienawiści Boecjusza i Symmachusa, ponieważ dzięki temu mógł awansować jeszcze wyżej w hierarchii politycznej państwa Ostrogotów. Prawdopodobnie też nie był z tego dumny, że dopasowywał historię, tak aby była zgodna z jego tezą o sprawiedliwym władcy

⁷⁵ Por. J. Moorhead, *Theoderic...*, s. 219–220; Ch. Schäfer, *Der weströmische Senat als Träger antiker Kontinuität unter den Ostgotenkönigen (490–540 n. Chr.)*, St. Katharinen 1991, s. 243 (przyp. 19).

⁷⁶ Na temat życia, kariery, upadku i śmierci Boecjusza por. J. Marenbon, *Boethius*, Oxford 2003, s. 7–16; N.H. Kaylor Jr., *Introduction: The Times, Life and Work of Boethius* [w:] *A Companion to Boethius in the Middle Ages*, eds. N.H. Kaylor Jr, P.E. Phillips, Leiden 2012, s. 1–46. Datacja wydarzeń, które doprowadziły do śmierci Boecjusza również pozostaje kwestią sporną, por. C. Morton, *Marius of Avenches, the 'Excerpta Valesiana', and the Death of Boethius*, „*Traditio*” 1982, vol. 38, s. 107–136.

⁷⁷ J. Richards, *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages, 476–752*, London 1979, s. 119.

⁷⁸ Kasjodor zamieścił zaledwie trzy listy Teodoryka do Boecjusza, wszystkie z 507 r., por. Cassiodorus Senator, *Variarum* I, 10, MGH AA XII; I, 45; *ibidem* II, 40.

i rozwijającym się bez politycznych skandali państwie. To również wyjaśnia, dlaczego nie zamieścił listu rehabilitującego Amalasanty. Zostaje jeszcze wersja, mało jednak prawdopodobna, że rzeczywiście wierzył w winę wspomnianych dostojników. Niemniej od Kasjodora o sprawie niczego praktycznie się nie dowiadujemy⁷⁹. Mimo ewidentnego pragnienia Kasjodora, żeby o sprawie zapomniano i jak najszybciej ją wyciszono, stanowiła ona w okresie wczesnego średniowiecza dużą skazę na wizerunku Teodoryka.

2. Troszcący się o poddanych

Troska o los poddanych w wizji kreowanej przez Teodoryka stanowiła jeden z najważniejszych obowiązków „idealnego władcy”. Należało realizować ten obowiązek w myśl zasady, którą przytoczył w jednym z listów król Ostrogotów: „Nie jest dobrodziejstwem, co się daje komuś, kto nie chce, i nikomu nie służy, co się daje wbrew woli”⁸⁰. Oczywiście należało też stosować umiar w hojności, która była wyrazem troski. Przede wszystkim Teodoryk zalecał, aby nie odbierać tego, co się dało; jednocześnie dbając o to, aby poddani nie stawali się zbyt zuchwali w prośbach o podarunki⁸¹. Dobrze rozdane dary miały przynosić w opinii króla najlepsze „plony”⁸². Powinno się nagradzać zasłużonych, aby ludzie mogli z nich czerpać przykład⁸³. Odpowiednie przygotowanie darów było zadaniem trudnym, stanowiło jednak wyraz ogólnej troski o poddanych i ich rozwój⁸⁴, moralność⁸⁵, a przede wszystkim o ich spokój w codziennym życiu⁸⁶.

Wyrazem troski o los poddanych i ich dobrobyt była także dbałość o zapasy zboża, tak aby unikać klęsk głodu. W jednym z listów Teodoryk pouczał prefekta pretorium Faustusa, aby zboże w magazynach służyło najpierw mieszkańcom, a jedynie nadwyżki można

⁷⁹ Na temat różnych możliwości, dlaczego Kasjodor w ogóle nic nie wspomina o tej sprawie zob. M. Vitiello, *Cassiodorus anti-Boethius?*, „Klio” 2008, vol. 90/2, s. 461–482.

⁸⁰ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 38, 1, MGH AA XII; cyt. polski za: SCL XI, s. 43*.

⁸¹ *Ibidem* I, 26, 1.

⁸² *Ibidem* III, 29, 1.

⁸³ *Ibidem* II, 16, 1.

⁸⁴ *Ibidem* I, 24, 3.

⁸⁵ *Ibidem* I, 37, 3.

⁸⁶ *Ibidem* II, 29, 1.

było sprzedawać⁸⁷. Król przypominał, żeby zapasy publiczne zawsze były w odpowiednich ilościach⁸⁸. W innym z listów pisał, że najważniejszym zadaniem władcy jest zapewnianie poddanym pożywienia, a dopiero potem można myśleć o handlu⁸⁹. Z tych relacji wyłania się obraz władcy, który troszczył się o swoich poddanych i wybiegał myślami w przyszłość, pragnąc zapobiegać klęskom głodu. Zboże stanowiło w interesującym nas okresie produkt, którego posiadanie w spichlerzach często decydowało o dobrobycie państwa⁹⁰.

W ramach sprawowania odpowiedniej opieki nad poddanymi ważną kwestią było zapewnienie im rozrywek oraz pilnowanie porządku, aby nie dochodziło w ich trakcie do różnych nadużyć, ponieważ ludzie często ponosiły emocje. Właściwa kontrola poddanych była według Teodoryka konieczna, aby państwo mogło się rozwijać⁹¹.

Władca powinien dla tłumu organizować widowiska, w myśl dawnej zasady *panem et circenses*⁹². Często dochodziło wówczas do różnego rodzaju aktów chuligaństwa, czego należało unikać, jednak nie zawsze środki zaradcze okazywały się wystarczające⁹³. Zdarzało się to podczas większości zabaw, które gromadziły szerokie rzesze społeczeństwa. Teodoryk z tego powodu wydał m.in. zalecenie, aby mimo-
wie⁹⁴ występowali w specjalnie wyznaczonych miejscach, ponieważ ich gra i zachowanie często wywoływały spory między fanami różnych stronnictw⁹⁵. Mimo-
wie, którzy należeli do stronnictw i nie działali samodzielnie, otrzymywali ze skarbu państwa publiczne pensje⁹⁶.

⁸⁷ *Ibidem* I, 34, 1.

⁸⁸ *Ibidem* I, 34, 2. Jednocześnie ten fragment pokazuje nam, że urzędnicy próbowali na różne sposoby sobie „dorabiać”.

⁸⁹ *Ibidem* II, 12, 1.

⁹⁰ Na temat zboża w okresie późnego antyku i wczesnego średniowiecza zob. K. Harper, *The Fate of Rome: Climate, Disease, and the End of an Empire*, New Jersey 2017, s. 6–22.

⁹¹ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* II, 21, 3–4, MGH AA XII.

⁹² *Ibidem* I, 31, 1.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ Na temat popularności pantomimy i mimów zob. A.W. White, *Mime and the Secular Sphere: Notes on Choricus'Apologia Mimorum* [w:] *Papers presented at the Sixteenth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 2011*, ed. M. Vincent, vol. 8: *New Perspectives on Late Antique Spectacular*, Walden–Paris–Walpole (MA) 2013 („Studia Patristica”, vol. 60), s. 47–51.

⁹⁵ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 31, 3, MGH AA XII. Na temat walk stronnictw popierających różnych artystów zob. W.J. Slater, *Pantomime Riots*, „Classical Antiquity” 1994, vol. 13, s. 120–144.

⁹⁶ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 33, 2, MGH AA XII.

Teodoryk w ten sposób dbał równocześnie o zapewnienie rozrywki poddanym, a także o porządek w miastach. W liście do prefekta Rzymu Agapita, datowanym na lata 507/509, wspominał, że znowu podczas widowisk wybuchły zamieszki, a władca i rządca każdego miasta (w szczególności zaś Rzymu) powinien zadbać o spokój⁹⁷. Król pisał, że kibicować jak najbardziej można, tylko trzeba zachowywać przy tym elementarne zasady współżycia społecznego, tak aby nie ucierpiały osoby postronne⁹⁸. Teodoryk odwoływał się do antycznych tradycji publicznych igrzysk i z tego powodu uważał, że władca miał obowiązek zapewniać społeczeństwu rozrywkę⁹⁹. Podchodził do tych spraw pragmatycznie, ponieważ z jednej strony nie przepadał za igrzyskami, jednak rozumiał konieczność ich organizowania w celu zaspokojenia potrzeb ludzi, nad którymi sprawował władzę¹⁰⁰. Był to też wspomniany już wyraz pragnienia odbudowy idei oraz tradycji Imperium Romanum.

Do szczególnych obowiązków władcy wynikających z troski o poddanych należała ochrona osób należących do niższych warstw społecznych¹⁰¹. Teodoryk zgodnie ze swoją wizją „idealnego władcy” pragnął się troszczyć o każdego poddanego, a szczególnie ubogiego i potrzebującego pomocy¹⁰².

Król zachęcał członków elit do aktywnej pomocy potrzebującym. Wspieranie ubogich Teodoryk wynagradzał np. zwolnieniem

⁹⁷ *Ibidem* I, 32, 1.

⁹⁸ *Ibidem* I, 32, 4.

⁹⁹ Por. *ibidem* III, 39, 1–2.

¹⁰⁰ Por. *ibidem* III, 51; J.J. Arnold, *Theoderic and the Roman...*, s. 213–218.

¹⁰¹ Pojęcie niższych warstw społecznych w państwie Teodoryka rozumiemy za podziałem dokonany dla późnego Cesarstwa przez G. Alföldiego, por. G. Alföldi, *Historia społeczna starożytnego Rzymu*, Poznań 2011, s. 254–266 (warstwy wyższe), s. 266–276 (warstwy niższe). Na podstawie analizowanej bazy źródłowej możemy wnioskować, że w państwie Teodoryka nie doszło do zmian w klasyfikacji struktury społecznej względem tej, która istniała na tych terenach w IV i V w. pod panowaniem rzymskim. Należy jednak pamiętać, że zgodnie z przyjętą klasyfikacją G. Alföldiego do niższych warstw społecznych zaliczano osoby o zróżnicowanym majątku, od żebraków po bogatych kupców. Dużym wyzwaniem (jeśli nawet niemożliwością) jest znalezienie jednego, właściwego modelu stratyfikacji społecznej dla późnego antyku i społeczeństw żyjących na terenach zachodniej Europy między IV a VII w. Wiele grup w interesującym nas okresie było niehomogenicznych. Gdzie zatem powinniśmy kwalifikować zubożalego senatora z dawnego i zasłużonego rodu republikańskiego i jednego z bogatych lichwiarzy (wątpliwej proveniencji), którego majątek znacznie przewyższał ten, który posiadał zubożały senator? Próba stworzenia modelu klasyfikacji społecznej dla późnego antyku rodzi wiele podobnych pytań.

¹⁰² Cassiodorus Senator, *Variae* I, 30, 1; por. *ibidem* II, 5, 1; V, 15, 1; V, 18, 1.

z podatków¹⁰³. Nie zawsze jednak bogaci poddani postępowali uczciwie. Niektórzy z senatorów nie odprowadzali podatków, ukrywając dochody przed poborcami¹⁰⁴. Z tego powodu cierpieli najubożsi, którzy musieli płacić wyższe podatki¹⁰⁵. Teodoryk w ostrych słowach przywoływał senatorów do porządku pod groźbą kar i konfiskat, wydając specjalny edykt (507 lub 511 r.)¹⁰⁶. Król ponadto przestrzegał przed chciwością i niegodnym zagarnianiem dóbr należących do innych ludzi¹⁰⁷. Potępiał też uzyskiwanie dochodów będących wynikiem zadawania innym ludziom różnego rodzaju krzywd¹⁰⁸.

Teodoryk troszczył się o swoich poddanych należących do niższych warstw społecznych. Zwiększył na przykład pensję woźnicy Sabina z 1 do 2 solidów na miesiąc¹⁰⁹. Ponadto pisał, że w Italii potrzebowano garncarzy, często zaś byli wykorzystywani do prac niezwiązanych z ich fachem, co stanowiło przedmiot królewskiej krytyki¹¹⁰. W ten sposób troszczył się o zapewnienie poddanym godnych warunków pracy. Chcąc chociażby nieznacznie poprawić sytuację najuboższych, Teodoryk zezwalał na wydobywanie z ziemi „skarbów”¹¹¹. Żeby uniknąć nieporozumień, król precyzował swoje zalecenie. Miał na myśli jedynie porzucone starożytne grobowce, o które nikt nie dbał, czy artefakty zakopane w ziemi, do których nikt nie zgłaszał prawa własności. Wszystkie te rzeczy nie mogły także znajdować się na czyjejś posesji¹¹².

Teodoryk troszczył się o najuboższych poddanych przez cały okres swojego panowania. Chronił chociażby biednych, którzy byli

¹⁰³ *Ibidem* II, 30, 2.

¹⁰⁴ *Ibidem* II, 24, 2.

¹⁰⁵ Por. *ibidem* II, 24, 1–5.

¹⁰⁶ Por. *ibidem* II, 25, 1–3.

¹⁰⁷ *Ibidem* IV, 39, 1.

¹⁰⁸ *Ibidem* II, 38, 1.

¹⁰⁹ *Ibidem* II, 9, 2. Woźnice podobnie jak mimowie ze stronnictw otrzymywali pieniądze z funduszy publicznych. Na temat wyścigów i woźniców w interesującym nas okresie por. J.H.W.G. Liebeschuetz, „Shows and Factions”. *The Decline and Fall of the Roman City*, Oxford 2003, s. 217–220; J.P.V.D. Balsdon, *Life and Leisure in Ancient Rome*, London 2004, s. 314–323; G.G. Fagan, *The Lure of the Arena. Social Psychology and the Crowd at the Roman Games*, Cambridge 2011, s. 121–154.

¹¹⁰ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* II, 23, MGH AA XII.

¹¹¹ *Ibidem* IV, 34, 3.

¹¹² *Ibidem*. W tym miejscu można pokusić się o dygresję, że podobne zasady dotyczące skarbów historii znalezionych przez osoby prywatne obowiązują np. w Wielkiej Brytanii. W Polsce z kolei przepisy są znacznie bardziej rygorystyczne i każde znalezisko przynależy do skarbu państwa.

prześladowani przez bogaczy Inportunusa i Teodora¹¹³. Dodawał wszak, że krzywdzenie ubogich przez bogaczy należy rozsądzać spokojnie, tak aby nikomu nie zadziała się żadna krzywda, a wszelkie udowodnione winy skrzywdzonym zrekompensować¹¹⁴. Teodoryk nakazywał również dbać o interesy ludzi uczciwie zarabiających, którzy często byli wykorzystywani przez potężniejszych arystokratów. W jednym z listów król wydał rozkaz osądzenia patrycjusza Wenancjusza, który poprosił niejakiego Ulpiana o spłatę długu publicznego w wysokości 400 solidów i nieuczciwie wykorzystał przekazane mu pieniądze¹¹⁵. Decyzja o pociągnięciu do odpowiedzialności Wenancjusza wiązała się ze wspomnianymi już zasadami sprawiedliwości, które Teodoryk praktykował, ale była także dowodem na troskę o los każdego poddanego.

Grupą religijno-społeczną w państwie Teodoryka, której członkowie w większości należeli do warstw niższych, a która zasługuje na osobne omówienie, byli Żydzi. Król otaczał ich opieką. Zezwalał Żydom na wiele, prowadził także politykę tolerancji religijnej i zapewnienia spokoju wszystkim, którzy nie wyznawali prawowierne w jego rozumieniu chrześcijaństwa (czyli anomejskiego lub homejskiego)¹¹⁶. Teodoryk rzeczywiście wykazywał przyjazne nastawienie względem Żydów. Nakazywał dbać o wszystkie grupy w swoim królestwie. W jednym z listów datowanym na lata 509/511 stanowczo krytykował napaści na Żydów i synagogę w Rzymie, które wszczęto po zabójstwie jednego z właścicieli rzymskich dokonany przez jego niewolników będących w większości pochodzenia żydowskiego¹¹⁷. Wydarzenie to wywołało w Rzymie i okolicach nastroje antysemickie, co nie spodobało się Teodorykowi, który zauważał, że skoro winni ponieśli kary, to nie było sensu pociągać do zbiorowej odpowiedzialności wszystkich Żydów z Rzymu¹¹⁸. Ponadto Teodoryk, korzystając z zapisów Kodeksu Teodozjusza¹¹⁹, bronił Żydów przed urzędnikami

¹¹³ *Ibidem* I, 27, 3.

¹¹⁴ *Ibidem* I, 27, 4.

¹¹⁵ Por. *ibidem* II, 13, 1–2.

¹¹⁶ *Ibidem* II, 27, 2. Warto tu przytoczyć akt cesarski z 23.01.386 r., wydany przez Walentyniana II, oraz Arkadiusza, w którym stwierdzano, że popierający synod w Rimini (czyli homejczycy) mają mieć takie same prawa jak nicejczycy, por. *Cod. Th.* XVI, 1, 4, Sch 497; *ibidem* 4, 1.

¹¹⁷ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* IV, 43, 1–4, MGH AA XII.

¹¹⁸ *Ibidem* IV, 43, 4. Zapewne duże znaczenie miał tutaj także pragmatyzm Teodoryka, który chciał rządzić spokojnym państwem, nierozdzieranym przez wewnętrzne konflikty.

¹¹⁹ Por. *Cod. Th.* XVI, 8, Sch 497.

kościelnymi, którzy zagarniali synagogi na potrzeby swoich diecezji¹²⁰. Z przytoczonych relacji z kancelarii królewskiej Teodoryka widzimy, że „idealny władca” powinien się troszczyć o poddanych pochodzących z każdej grupy, zwłaszcza tych, którzy jak Żydzi często doświadczali dyskryminacji i prześladowań.

Wyrazem troski władcy o poddanych było także podejmowanie bezpośrednich działań mających na celu pomoc ludziom, którzy się znaleźli w złej sytuacji z powodów zewnętrznych i losowych, takich jak klęski żywiołowe czy wojny. Jak pisał Teodoryk w liście do lekarza Jana: „Królewskim zadaniem jest pomoc, dzięki środkom łaskawości, ludziom udęczonym przez los i zmiana przykrych przypadków bezprawia na lepsze”¹²¹. W innym liście zauważał, że każdy władca powinien pomagać tym, którzy byli dotknięci wszelkimi klęskami, szczególnie swoim poddanym¹²².

Teodoryk troszczył się o los poddanych doświadczonych przez zniszczenia wojenne. W 508 r. wysłał biskupowi Sewerowi (urzędującemu na terenie północnej Italii) 1500 solidów, aby ten rozdzielił je pomiędzy ludzi jako rekompensatę za szkody powstałe w wyniku przemarszu wojsk Teodoryka, walczących z Frankami Chlodwiga¹²³. W liście do mieszkańców Galii z 510 r. zapewniał, że nie będzie opóźniał pomocy. Obiecywał również zwolnienie z podatków, aby mogło dojść do odbudowy prowincji po zniszczeniach wojennych powstałych podczas wspomnianej kampanii wojennej przeciwko Frankom¹²⁴. Potwierdzenie tych działań odnajdujemy w liście do mieszkańców Marsylii, datowanym na 510/511 r. Teodoryk bowiem obiecywał marsylczykom zwolnienie z podatków do czasu odbudowania powojennych zniszczeń¹²⁵. Mieszkańcy Arles otrzymali także obietnicę zwolnienia z podatków w zamian za to, że pozostali wierni Teodorykowi podczas oblężenia miasta przez Chlodwiga na przełomie 507/508 r.¹²⁶ W liście do Gemellusa (510/511 r.) ostrogocki król zauważał, że jeśli pojawiały się jakiegokolwiek problemy w prowincjach, należało od razu

¹²⁰ Cassiodorus Senator, *Variae* V, 37, 2, MGH AA XII.

¹²¹ *Ibidem* IV, 41, 1; cyt. polski za: SCL XI, s. 165*.

¹²² *Ibidem* II, 22, 1.

¹²³ Por. *ibidem* II, 8. O tej kampanii zob. S.J.B. Barnish, *The Variae of Magnus Aurelius Cassiodorus Senator*, Liverpool 1992, s. 26.

¹²⁴ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* III, 40, 1–2, MGH AA XII.

¹²⁵ Por. *ibidem* V, 26, 1–2.

¹²⁶ *Ibidem* III, 32, 1.

interweniować, obniżając podatki lub całkowicie z nich zwalniając¹²⁷. Był to ważny aspekt sprawowania władzy i pokazania troski o los poddanych. Teodoryk uważał to za obowiązek władcy, który dbał o ludzi i gospodarkę swojego państwa. Było to działanie, o czym nie wspominał w swoich listach, mające na celu również zapewnienie lojalności ludności danych ziem.

Król Teodoryk, jak już wspomniano, pomagał swoim poddanym, którzy doświadczyli skutków różnych klęsk żywiołowych. Uważał, że to również ważny obowiązek „idealnego” panującego, podobnie jak troska o poszkodowanych w wyniku prowadzonych wojen¹²⁸. W liście do patrycjusza i komesa posiadłości królewskich Senariusza¹²⁹ wyrażał zaniepokojenie losem ludzi transportujących żywność z Sycylii do Galii, którzy wskutek wichury i sztormu stracili przewożone towary i okręty, stanowiące cały ich majątek¹³⁰. Król pisał Senariuszowi, że należy zadbać o dobro pokrzywdzonych ludzi¹³¹. Kolejnym przykładem udzielania przez Teodoryka pomocy, było wsparcie mieszkańców Forum Liwii przy transporcie drewna¹³². Zajmowanie się takimi „niewielkimi” sprawami pomagało kształtować w oczach poddanych pozytywny wizerunek władcy. Po erupcji Wezuwiusza (prawdopodobnie w 507 lub 511 r.) Teodoryk również rozkazał, aby jak najszybciej udzielić potrzebującym pomocy¹³³. Również podczas powodzi, która w tym samym czasie nawiedziła Italię, król zachęcał do udzielenia pomocy i wsparcia poszkodowanym¹³⁴. Widzimy więc, że Teodoryk troszczył się o poddanych znajdujących się w ciężkiej sytuacji losowej i uznawał to za jeden z obowiązków „idealnego władcy”.

3. Dbający o rozwój państwa

W oczach Teodoryka ważnym obowiązkiem władcy była troska o wewnętrzny rozwój państwa. W analizowanych listach z kancelarii królewskiej zauważamy, że Teodoryk wspomnianą dbałość

¹²⁷ *Ibidem* IV, 19, 3.

¹²⁸ *Ibidem* IV, 36, 1.

¹²⁹ Na temat Senariusza por. przyp. 1 w: SCL XI, s. 140*.

¹³⁰ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* IV, 7, 1–3, MGH AA XII.

¹³¹ *Ibidem* IV, 7, 1.

¹³² Por. *ibidem* IV, 8.

¹³³ Por. *ibidem* IV, 50, 1–7.

¹³⁴ Por. *ibidem* II, 32, 1–4.

opierał na trzech filarach: działalności budowlanej, trosce o zboże oraz mianowaniu odpowiednich (uczciwych i lojalnych) urzędników. Miało to w jego opinii dać podstawy do harmonijnego rozwoju państwa w każdym aspekcie jego działalności. Działalność budowlana w ostrogockiej Italii pod panowaniem Teodoryka miała ukazywać potęgę i wielkość państwa¹³⁵.

Król pisał, że ważne zadanie panującego stanowiła troska o pocztę królewską i wiążące się z tym pragnienie rozbudowy sieci dróg, co miało znacznie poprawić komunikację między prowincjami¹³⁶. W jednym z listów Teodoryk wyjaśniał, że dla panującego jest niezbędny sprawny nadzór nad pocztą konną, co poprawia jakość transportu, a przede wszystkim przyspiesza wymianę informacji¹³⁷. Dbalność o służbę pocztową przejawiała się także w wysokich karach (100 solidów płatnych od razu) za nieuprawnione użycie wierzchowców pocztowych przez osoby postronne¹³⁸. Teodoryk rozszerzał także zakres funkcjonowania poczty w swoim państwie, wykorzystując rzeki. Wioślarze, którzy pełnili służbę publiczną na Padzie, wraz z kurierami mieli transportować rzeczy wysłane przez władcę i wspomagać pocztę państwową¹³⁹. Dzięki rozbudowie sieci dróg, skutecznie i wydajnie funkcjonująca poczta królewska miała stanowić jedną z podstaw do wewnętrznego rozwoju państwa Teodoryka¹⁴⁰.

Troska o wsie, miejscowości, miasta oraz wszelkie budowle publiczne – to niepodważalny wyznacznik potęgi państwa. W liście do patrycjusza Symmachusa Teodoryk wspominał, że odpowiednie zajmowanie się powierzonymi budynkami było odpowiedzialne i dobrze świadczyło o człowieku¹⁴¹. Król uważał, że jego hojność wyrażana z dbałością i troską o budowle nie będzie zapomniana przez potomnych¹⁴². Takie podejście stanowiło wyraźny element królewskiej propagandy. Teodoryk wielokrotnie wspominał, że dbalność o budowle i rozwój miast służyła rozwojowi państwa i należało

¹³⁵ Por. M.J. Johnson, *Toward a History of Theoderic's Building Program*, „Dumbarton Oaks Papers” 1988, vol. 42, s. 73–96.

¹³⁶ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 29, 1, MGH AA XII.

¹³⁷ Por. *ibidem* IV, 47, 1–7.

¹³⁸ *Ibidem* V, 5, 1.

¹³⁹ Por. *ibidem* II, 31.

¹⁴⁰ Szczegółowe dane dotyczące polityki budowlanej Teodoryka Wielkiego i jego następców zob. V. Fauvinet-Ranson, *Decor civitatis...*, s. 49–195.

¹⁴¹ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* IV, 51, 1–3, MGH AA XII.

¹⁴² *Ibidem* III, 11, 1.

poświęcać temu działaniu wiele czasu i funduszy¹⁴³. Hojność królewska powinna być ponadto widoczna podczas odbudowy zniszczeń powstałych w wyniku klęsk żywiołowych czy wojen¹⁴⁴. W ten sposób Teodoryk kreował się na władcę dbającego o wewnętrzny rozwój państwa oraz o własne dobre imię.

Możemy przytoczyć wiele przykładów, które dowodzą, że król wspierał działalność budowlaną. Przede wszystkim zalecał, aby sprawdzać stan akweduktów, które zapewniały tak potrzebną miastom wodę¹⁴⁵. W Abamo nieopodal Padwy nakazywał odnowienie term¹⁴⁶, a w Rawennie rozbudowę budynków publicznych¹⁴⁷. Często zachęcał patrycjuszy do odnawiania i odbudowywania budowli użyteczności publicznej, co nawiązywało do tradycji dawnego Rzymu¹⁴⁸. Uważał, że w Rawennie należy zadbać o mury miejskie i wszelkie inne budowle. Pisał: „cóż miłszego niż widzieć, jak rośnie piękno wspólnych rzeczy, gdzie jest pożytek dla wszystkich obywateli?”¹⁴⁹. Teodoryk dbał nie tylko o wewnętrzny rozwój państwa, ale także kształtował wśród poddanych postawy patriotyczne. W innym z listów prosił kuriałów Estuny o przekazanie do Rawenny niepotrzebnych kamiennych bloków i kolumn, bezużytecznie zalegających w Estunie, a które mogłyby zostać wykorzystane do stawiania nowych budynków¹⁵⁰. W korespondencji datowanej na 510 lub 511 r., skierowanej do prefekta Rzymu Argolika, Teodoryk pisał, że władca powinien troszczyć się o miasta, a w szczególności tak starożytne i pełne powagi miasto jak Rzym¹⁵¹. W kolejnym liście wyjaśniał to samo senatowi, przedstawiając swoją wizję odbudowy Rzymu oraz zdobycia na ten cel funduszy¹⁵². Mieszkańcom Katanii Teodoryk pozwolił na umocnienie murów kamieniami z nieużywanego amfiteatru¹⁵³. Wydał też polecenie przewozu marmurowych bloków do Faerny w prowincji Rawenny¹⁵⁴.

¹⁴³ Por. *ibidem* III, 25, 2–3; II, 7; II, 35.

¹⁴⁴ Por. *ibidem* III, 44, 1; IV, 24, 1.

¹⁴⁵ *Ibidem* V, 38, 1.Cod.

¹⁴⁶ *Ibidem* II, 39, 1.

¹⁴⁷ *Ibidem* III, 10, 1.

¹⁴⁸ *Ibidem* III, 10, 2.

¹⁴⁹ Por. *ibidem* I, 28, 1–3; cyt. polski za: SCL XI, s. 35*.

¹⁵⁰ Por. *ibidem* III, 9, 2–3.

¹⁵¹ Por. *ibidem* III, 30, 1–2.

¹⁵² Por. *ibidem* III, 31, 1–5.

¹⁵³ Por. *ibidem* III, 49, 2–3.

¹⁵⁴ *Ibidem* V, 8, 2.

Teodoryk wspierał także działalność osadniczą. Nakazał Gotom i Rzymianom, którzy mieszkali w pobliżu twierdzy Verruca (niezidentyfikowanej)¹⁵⁵, aby się osiedlili w samej twierdzy i budowali tam domy¹⁵⁶. W liście datowanym na 523 lub 526 r., a skierowanym do zamożnych posiadaczy w Feltre (prowincja Belluna, region Veneto), wydawał polecenie, żeby zbudować nowe miasto w regionie trydenckim¹⁵⁷. Adresaci listu mieli w tym celu wspomóc finansowo królewski pomysł¹⁵⁸.

W analizowanych relacjach wyraźnie widać troskę Teodoryka o rozwój wewnętrzny państwa poprzez rozbudowę sieci dróg, dbałość o działalność budowlaną czy zlecenie budowy nowych osad oraz miast. Troska o wspomniane aspekty funkcjonowania państwa była dowodem na to, jak ostrogocki król kreował obraz „idealnego władcy”¹⁵⁹.

Innym filarem troski o rozwój wewnętrzny państwa była zasygnalizowana wcześniej kwestia zboża. Funkcjonowanie oraz rozwój wewnętrzny każdego państwa w interesującym nas okresie zależały od ilości posiadanej żywności. Pełne spichlerze miały minimalizować ewentualne klęski głodu. Teodoryk dbał więc o dostawy zboża¹⁶⁰. Kilkukrotnie wspominał, że władca powinien troszczyć się o zapasy wszelkiej żywności, ponieważ stanowiło to podstawę dobrego samopoczucia i zdrowia poddanych¹⁶¹. Zachęcał zamożniejszych mieszkańców swojego państwa, aby również troszczyli się o dostawy zboża. W tym celu zwolnił z podatków kupców z Apulii, którzy nabywali zboże na potrzeby publicznego rozdawnictwa¹⁶². Oczywiście musimy pamiętać, że głównym powodem zwolnienia mieszkańców Apulii z tego podatku zwanego *coemptio* lub *comparatio*

¹⁵⁵ Być może są to okolice Rocca della Verruca, gdzie w XIII w. znajdowała się ważna dla Republiki Pizańskiej twierdza, a ślady istnienia tam zabudowań obronnych są datowane także na okres późnego antyku/wczesnego średniowiecza, zob. G. Benvenuti, *La Rocca della Verruca e il sistema difensivo del Monte Pisano*, Pisa 2004, s. 3–12. Niemniej, nie możemy mieć pewności co do identyfikacji miejsca z listu Teodoryka.

¹⁵⁶ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* III, 48, 1–5, MGH AA XII.

¹⁵⁷ Por. *ibidem* V, 9, 1–2.

¹⁵⁸ *Ibidem*.

¹⁵⁹ Szerzej na temat znaczenia propagandowej działalności budowlanej Teodoryka w Rawennie i innych miastach Italii zob. H.-U. Wiemer, *Theoderich der Große...*, s. 398–472.

¹⁶⁰ Cassiodorus Senator, *Variae* III, 41, 2, MGH AA XII.

¹⁶¹ Por. *ibidem* II, 20; III, 42, 1; III, 44, 3; V, 16, 2.

¹⁶² *Ibidem* II, 26, 2.

specierum był najazd bizantyjski na Apulię, o którym wspominali zarówno Kasjodor, jak i Marcellinus Comes¹⁶³.

Zdarzały się jednak w centralnej i północnej Italii nieurodzaje, jak np. w 507 lub 511 r., kiedy to Kalabria i Apulia nie dostarczyły potrzebnego zboża¹⁶⁴. Brak dostaw spowodowali chciwi żeglarze, którzy aby wynegocjować wyższe stawki, twierdzili, że na morzu panują złe warunki do żeglugi i odmawiali transportu do głodujących mieszkańców Rawenny i Rzymu¹⁶⁵. Podobna sytuacja miała miejsce, kiedy Teodoryk polecił wysłać część zboża z Hiszpanii do Italii, żeby zaradzić kolejnej klęsce głodu¹⁶⁶. Tym razem jednak nieuczciwi żeglarze sprzedali zboże w jednym z portów Afryki, co niezwykle zdenerwowało króla¹⁶⁷. Innym problemem związanym z dostępnością zboża było spekulowanie jego cenami. Teodoryk zwracał uwagę, że ludzie, ustalając ceny żywności, powinni się kierować zasadami moralności chrześcijańskiej, ponieważ zaspokojenie głodu jest jedną z podstawowych funkcji życiowych¹⁶⁸.

Analizowane relacje pokazują, że troska o zboże stanowiła w wizji Teodoryka kolejny istotny element kreowania obrazu „idealnego władcy”, dbającego o wewnętrzny rozwój państwa.

Ostatnim z omawianych filarów polityki Teodoryka o dużym znaczeniu dla wewnętrznego rozwoju państwa była dbałość o odpowiednią obsadę urzędów. Król rozumiał, że bez sprawnie funkcjonującej administracji nie ma sprawnie działającego państwa. Swoich urzędników motywował w następujący sposób: „Z pewnością wszyscy powinni myśleć o rozwoju swojej ojczyzny, a zwłaszcza ci, których państwo zobowiązało wobec siebie przez najwyższe stanowiska, ponieważ słuszne jest, aby więcej dawał, kto więcej otrzymał”¹⁶⁹. Uzupełniała to inna myśl, skierowana nie tylko bezpośrednio do urzędników, ale do każdego człowieka: „chlubą waszej życzliwości będzie, to, że kiedy obdarzacie miłością ludzi godnych, innych zachęcacie do naśladowania”¹⁷⁰. W ten sposób

¹⁶³ Por. *ibidem* II, 38, 2; Marcellinus Comes, *Chronicon (Chronica minora)* II s.a. 508, MGH AA XI.

¹⁶⁴ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 35, 2, MGH AA XII.

¹⁶⁵ *Ibidem* I, 35, 4.

¹⁶⁶ Por. *ibidem* V, 35, 1–2.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ Por. *ibidem* IV, 5, 1–3.

¹⁶⁹ *Ibidem* IV, 30, 1; cyt. polski za: SCL XI, s. 157*.

¹⁷⁰ *Ibidem* I, 43, 5.

Teodoryk przedstawiał swoje podejście do sprawowania władzy na każdym szczeblu.

Nominowanie urzędników (szczególnie wyższych) stanowiło istotny obowiązek władcy, o którym nie omieszczał wspomnieć Teodoryk¹⁷¹. Dbał o zarządców miast¹⁷² oraz nakazywał dokładnie sprawdzać kandydatów do senatu, ponieważ stanowisko senatora należało do jednego z najbardziej zaszczytnych¹⁷³. Uważał, że trzeba było troszczyć się o rozwój i honor senatu, ponieważ w jego opinii była to instytucja podtrzymująca podstawowe tradycje rzymskiej polityki¹⁷⁴.

Ważnym zadaniem króla był dobór odpowiednich osób na wyższe urzędy¹⁷⁵. Wszystkich kandydatów na tak odpowiedzialne stanowiska należało najpierw dokładnie sprawdzić, czy będą chlubą dworu królewskiego¹⁷⁶. Jednocześnie władca powinien ocenić kandydata na urząd na podstawie opinii o jego uczciwości, która w oczach Teodoryka stanowiła najważniejszą cechę „dobrego” urzędnika¹⁷⁷. Król ponadto w jednym z listów kierowanych do senatu rzymskiego zaznaczał, że dobry panujący wprowadzał do urzędów także nowe osoby, obdarzając je zaszczytnymi funkcjami¹⁷⁸. W ten sposób król mógł kreować swoich lojalnych urzędników. Dodatkowo we wspomnianym liście Teodoryk dawał pośrednio do zrozumienia senatowi, że to on posiadał realną władzę w państwie, ale jednocześnie szanował senat i tradycje. Teodoryk zdawał sobie także sprawę, że władca musiał powierzać pewne sprawy i urzędy osobom najbardziej zaufanym, które sam wybierał i miał co do ich lojalności niemal całkowitą pewność¹⁷⁹.

W kwestii mianowania urzędników Teodoryk upominał komesa Annasza, żeby obsadzał stanowiska jedynie sprawdzonymi ludźmi, takimi, którzy nie popełniali żadnych wykroczeń¹⁸⁰. Z treści listu

¹⁷¹ *Ibidem* III, 1, 1, 4.

¹⁷² Por. *ibidem* I, 36, 1–2.

¹⁷³ Por. *ibidem* I, 41.

¹⁷⁴ *Ibidem* I, 43, 1. Na temat funkcjonowania senatu w ostrogockiej Italii zob. Ch. Radtke, *The Senate at Rome in Ostrogothic Italy* [w:] *A Companion to Ostrogothic Italy*, eds. J.J. Arnold, M. Shane Bjornlie, K. Sessa, Leiden–Boston 2016, s. 121–146.

¹⁷⁵ Cassiodorus Senator, *Variae* IV, 3, 1, MGH AA XII.

¹⁷⁶ Por. *ibidem* III, 22.

¹⁷⁷ *Ibidem* III, 25, 1.

¹⁷⁸ Por. *ibidem* III, 6, 1–7.

¹⁷⁹ *Ibidem* III, 23, 1.

¹⁸⁰ Por. *ibidem* IV, 18, 1–2.

wynikało, że pod zarządkiem Annasza dochodziło do pewnych nadużyć, które Teodoryk krytykował. Król rozumiał jednak, że nie zawsze dbałość o odpowiednie obsadzanie stanowisk kończyła się mianowaniem „dobrego” urzędnika. Jeśli dochodziło do nieuczciwości czy malwersacji ze strony urzędnika, to osoba odpowiedzialna za jego obsadzenie powinna przyznać się do błędu i zapewnić pomoc pokrzywdzonym¹⁸¹. W tym liście król pouczał sajona¹⁸² Tutizara, aby tak właśnie zachował się względem podwładnego mu sajona Amary, wynajętego do ochrony niejakiego Piotra¹⁸³. Amar podczas napadu przypadkowo miał dźgnąć ochranianego mieczem, co skończyło się jego śmiercią.

Troska o mianowanie odpowiednich urzędników wiązała się także z ich wynagradzaniem za solidną i sumienną pracę¹⁸⁴. Teodoryk, pisząc o właściwym dobieraniu biesiadników do stołu królewskiego, zauważał, że władca powinien zapewniać sobie lojalność i wierność dobrymi decyzjami, mądrością, hojnością, sprawiedliwością i dążeniem do pokoju¹⁸⁵. Kilkukrotnie wspominał, że nagradzanie awansami lub pieniędzmi wszystkich, którzy swoją pracę wykonywali rzetelnie oraz uczciwie, wykazując się przy tym lojalnością i wiernością, miało stanowić dla innych dobry przykład¹⁸⁶. Właściwa obsada stanowisk oraz uczciwe nagrody za lojalną służbę budowały zaufanie na linii król – urzędnicy – poddani, co niewątpliwie przyczyniało się do lepszego funkcjonowania państwa i jego wewnętrznego rozwoju.

Potwierdzeniem zaangażowania Teodoryka w budowanie silnego państwa oraz przejawem jego troski o rozwój wewnętrzny państwa są naszym zdaniem księgi VI i VII *Variae*, zawierające listy opisujące uogólnione formuły większości urzędów¹⁸⁷. Listy zachowane w księgach VI i VII miały w założeniu Teodoryka pomagać następcom króla

¹⁸¹ Por. *ibidem* IV, 27, 1–5.

¹⁸² W państwie Teodoryka sajoni stanowili rodzaj gwardzistów, których wykorzystywano do różnych trudnych i wymagających zaufania zadań. Niektórzy mieli władzę cywilną, wojskową oraz mogli zajmować się egzekucją długów, zob. R. Morosi, *I saiones, speciali agenti di polizia presso i Gotti*, „Athenaeum” 1981, vol. 59, s. 150–165.

¹⁸³ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* IV, 27, 1–5, MGH AA XII.

¹⁸⁴ Por. *ibidem* I, 42, 1–4.

¹⁸⁵ *Ibidem* I, 42, 4.

¹⁸⁶ Por. *ibidem* II, 16, 1; III, 5, 1–5 (przykład nagrodzenia w 509 r. przez Teodoryka konsula Inportunusa); *ibidem* III, 13, 1–2 (nagrodzenie zaszczytami Sunhivadusa); *ibidem* IV, 13, 1; IV, 25, 2–3; V, 3, 3–4; V, 13.

¹⁸⁷ Por. *ibidem* VI; VII.

w sprawowaniu władzy. Jednocześnie zachowane formuły urzędów świadczyły o wciąż żywych ideach rzymskich, które miały stanowić fundamenty państwa Teodoryka. Opisane obowiązki oraz kompetencje urzędników były dowodem na kontynuację myśli rzymskiej w państwach powstałych po upadku zachodniej części Cesarstwa. Analizowane relacje dowodziły także, że Teodoryk patrzył w przyszłość, przygotowując „pomoc naukowe” dla swoich dziedziców. Wyraźnie widać, że władcy zależało na szerszej perspektywie niż tylko na utrzymaniu władzy dla siebie. Myślał przyszłościowo o rozwoju swojego państwa. Była to też zawołowana informacja dla następców – że mogą i powinni postępować podobnie.

Podsumowanie

Zgodnie z opinią Teodoryka „idealny władca” powinien rządzić sprawiedliwie i przestrzegać prawa, zajmując się każdą najmniejszą sprawą, aby pokazać, że ważny jest dla niego los wszystkich poddanych. W gockiej Italii funkcjonowało prawo rzymskie, które dla Teodoryka było najlepszym kodeksem prawnym w historii. Uważał, że każdy człowiek powinien żyć według tego prawa¹⁸⁸. Realizował te założenia w swoim państwie, co było widoczne w jego korespondencji. Obraz sprawiedliwego władcy, zawarty w korespondencji Teodoryka, w pełni pokrywał się z wizją roztaczaną przez późnoantycznych pisarzy chrześcijańskich¹⁸⁹. Prawo rzymskie stanowiło jeden z elementów fascynacji Teodoryka Cesarstwem Rzymskim, która mogła prowadzić do restauracji Imperium.

„Idealny władca” w wizji Teodoryka miał także troszczyć się o poddanych w wielu aspektach ich życia – od moralności po rozrywki. Do najważniejszych zadań, „idealnego władcy” należały: dbałość o zapasy zboża, troska o zapewnienie dobrobytu wszystkim grupom społecznym (ze szczególnym uwzględnieniem niższych warstw) oraz opieka nad poddanymi, którzy ucierpieli w wyniku wojen lub klęsk żywiołowych. Swoje zalecenia Teodoryk realizował w myśl chrześcijańskiej zasady miłosierdzia, zawartej w nowotestamentowym przykazaniu miłości.

¹⁸⁸ *Ibidem* III, 43, 1.

¹⁸⁹ Por. S. Kowalczyk, *Patrystyczna koncepcja sprawiedliwości*, VoxP 1997, t. 32–33, s. 371–379.

Równie ważna dla kształtowania obrazu „idealnego władcy” była dbałość o rozwój państwa we wszystkich aspektach, o czym mogliśmy się przekonać, poznając treść listów z kancelarii królewskiej. Rozwój państwa Teodoryk opierał na trzech filarach: trosce o wszelkie działania budowlane, dbałość o zapasy zboża oraz dobieranie odpowiednich urzędników, którzy nie mieli krzywdzić obywateli i państwa swoimi działaniami.

Te trzy filary były podstawą rozwoju państwa, o który według Teodoryka powinien troszczyć się każdy władca, pragnący sięgnąć ideału w oczach swoich poddanych i przed majestatem Boga. Stanowiły również element toposu literackiego władcy. Kreowanie wizerunku idealnego władcy było też jednym z głównych zadań prowadzącego królewską kancelarię Kasjodora Senatora. Nie zmienia to jednak faktu, że Teodoryk Wielki w swojej królewskiej działalności starał się postępować zgodnie z nimi oraz pokazywać poddanym, że można wprowadzać je w rzeczywistość.

Szersze podsumowanie, w którym omówimy dokładnie sześć głównych cech „idealnego władcy” wraz ze szczegółowymi wnioskami, zostanie przedstawione w drugiej części artykułu.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Cassiodoro Varie*, vol. 1–6, curr. A. Giardino, G.A. Cecconi, I. Tantillo
Roma 2014–2019.
- Cassiodorus Senator, *Variae*, MGH AA XII.
- Cassiodorus Senator, *Praefatio chartarum praefecturae*, MGH AA XII.
Codex Theodosianus XVI, Sch 497.
- Eusebius Caesariensis, *De Vita Constantini*, PG 20.
- Marcellinus Comes, *Chronicon (Chronica minora II)*, MGH AA XI.
- Synodi et Collectiones Legum*, vol. XI, Kasjodor Senator, *Variae*,
tłumaczenie A. Kołtunowska – Przedmowa, Księgi I–V.IX,
R. Sawa – Księgi VI–VIII.X–XII, rewizja przekładu i opracowanie
M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2017.
- Victor Vitensis, *Historia persecutionis*, PL 58.

Literatura przedmiotu

- Alföldi G., *Historia społeczna starożytnego Rzymu*, Poznań 2011.
- Arnold J.J., *Theoderic and the Roman Imperial Restoration*, Cambridge–New York 2014.
- Astell A.W., *Cassiodorus's Commentary on the Psalms as an Ars rhetorica*, „Rhetorica. A Journal of the History of Rhetoric” 1999, vol. 17/1, s. 37–55.
- Ausbüttel F.M., *Theoderich der Große*, Darmstadt 2004.
- Balsdon J.P.V.D., *Life and Leisure in Ancient Rome*, London 2004.
- Benvenuti G., *La Rocca della Verruca e il sistema difensivo del Monte Pisano*, Pisa 2004.
- Bjornlie M.S., *Politics and Tradition Between Rome, Ravenna and Constantinople. A Study of Cassiodorus and the Variae, 527–554*, Cambridge 2013.
- Boßhammer S., *Wege zum Frieden im nachrömisch-gotischen Italien. Programmatik und Praxis gesellschaftlicher Kohärenz in den Variae Cassidors*, Berlin–Boston 2021.
- Boytsov M.A., *The Good Sinful Ruler: Ambrose of Milan and [w:] The Good Christian Ruler in the First Millennium. Views from the Wider Mediterranean World in Conversation*, eds. P.M. Forness, A. Hasse-Ungeheuer, H. Leppin, Berlin–Boston 2021, s. 65–86.
- Budzanowska D., *Sprawiedliwość a władca w pismach filozoficznych Seneki*, „Vox Patrum” 2000, t. 20, s. 553–560.
- Burns T.S., *Theoderic the Great and the Concepts of Power in Late Antiquity*, „Acta Classica” 1982, vol. 25, s. 99–118.
- Cardini F., *Cassiodoro il Grande. Roma, i barbari e il monachesimo*, Milano 2009.
- Fagan G.G., *The Lure of the Arena. Social Psychology and the Crowd at the Roman Games*, Cambridge 2011.
- Farina R., *L'Impero e l'Imperatore cristiano in Eusebio di Cesarea. La prima teologia politica del cristianesimo*, Zürich 1966.
- Fauvinet-Ranson V., *Decor civitatis, decor Italiae: monuments, travaux publics et spectacles au VIe siècle d'après les Variae de Cassiodore*, Bari 2006.
- Forness P.M., Hasse-Ungeheuer A., Leppin H., *Introduction: Expanding the Discourse on Good Christian Rulership [w:] The Good Christian Ruler in the First Millennium. Views from the Wider Mediterranean World in Conversation*, eds. P.M. Forness, A. Hasse-Ungeheuer, H. Leppin, Berlin–Boston 2021, s. 1–36.

- Furmanek P., *Recepcja prawa rzymskiego – średniowiecze i czasy nowożytnie*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2001, vol. 4/6, s. 46–54.
- Gillett A., *The purposes of Cassiodorus „Variae”* [w:] *After Rome’s Fall. Narrators and Sources of Early Medieval History*, ed. A. Murray, Toronto 1998, s. 37–50.
- Gračanin H., *Late Antique Dalmatia and Pannonia in Cassiodorus’ Variae*, „Povijesni Prilozi” 2015, t. 49, s. 9–83.
- Halsall G., *Barbarian Migrations and the Roman West, 376–568*, Cambridge–New York 2007.
- Harper K., *The Fate of Rome: Climate, Disease, and the End of an Empire*, New Jersey 2017.
- Heather P., *Theoderic, King of the Goths*, „Early Medieval Europe” 1995, vol. 4/2, s. 145–173.
- Herrin J., *Rawenna. Stolica imperium, tygiel Europy*, Poznań 2020.
- Johnson M.J., *Toward a History of Theoderic’s Building Program*, „Dumbarton Oaks Papers” 1988, vol. 42, s. 73–96.
- Józwiak S., *Państwo i Kościół w pismach św. Augustyna*, Lublin 2004.
- Kakridi C., *Cassiodors „Variae”. Literatur und Politik im ostrogotischen Italien*, Leipzig 2005.
- Kasprzak D., *Augustyn – „polityk teocentryczny”* [w:] *Ecclesia in Republica. Studia patrystyczne zebrane w 90. rocznicę ustanowienia Administracji Apostolskiej na Górnym Śląsku*, wybór i red. W. Myszor, Katowice 2014, s. 90–113.
- Kaylor Jr. N.H., *Introduction: The Times, Life and Work of Boethius* [w:] *A Companion to Boethius in the Middle Ages*, eds. N.H. Kaylor Jr, P.E. Phillips, Leiden 2012, s. 1–46.
- Kornatowski W., *Spoleczno-polityczna myśl św. Augustyna*, Warszawa 1965.
- Kowalczyk S., *Patrystyczna koncepcja sprawiedliwości*, „Vox Patrum” 1997, t. 32–33, s. 371–379.
- Krautschick S., *Cassiodor und die Politik seiner Zeit*, Bonn 1983.
- Królikowski J., *Napięcie między świeckością a sakralnością w wizji władcy w De vita Constantini Euzebiusza z Cezarei*, „Vox Patrum” 2002, t. 42–43, s. 151–159.
- Leppin H., *Finding a Common Cause: Fourth-Century Greek Discourses on Rulership* [w:] *The Good Christian Ruler in the First Millennium. Views from the Wider Mediterranean World in Conversation*, eds. P.M. Forness, A. Hasse-Ungeheuer, H. Leppin, Berlin–Boston 2021, s. 39–64.

- Liebeschuetz J.H.W.G., „*Shows and Factions*”. *The Decline and Fall of the Roman City*, Oxford 2003.
- Liebs K.D.H., *Die Jurisprudenz im spätantiken Italien (260–640 n. Chr.)*, Berlin 1987.
- Leclercq J., *The Love of Learning and the Desire for God*, New York 1977.
- Marenbon J., *Boethius*, Oxford 2003.
- Marshall R.T., *Studies in the Political and Socio-Religious Terminology of the De civitate Dei*, Washington 1952.
- Momigliano A., *Cassiodoro, in Sesto contributo alla storia degli studi classici e del mondo antico*, vol. 2, Roma 1980.
- Moorhead J., *Theoderic in Italy*, Oxford 1992.
- Morosi R., *I saiones, speciali agenti di polizia presso i Gotti*, „*Athenaeum*” 1981, vol. 59, s. 150–165.
- Morton C., *Marius of Avenches, the ‘Excerpta Valesiana’, and the Death of Boethius*, „*Traditio*” 1982, vol. 38, s. 107–136.
- Mossakowski W., *Z badań nad prawem azylu w starożytności chrześcijańskiej*, „*Prawo Kanoniczne. Kwartalnik Prawno-Historyczny*” 1996, t. 39/1–2, s. 199–204.
- Nikodem J., *Władca idealny i tyran w myśli politycznej średniowiecza*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 2019, t. 61/2, s. 11–42.
- O’Donnell J.J., *Cassiodorus*, Berkeley 1979.
- Ożóg M., *Inter duas potestates. Polityka religijna Teoderyka Wielkiego*, Kraków 2012.
- Pietras H., Ożóg M., *Edykt Teoderyka, przepisy synodalne a prawo azylu*, „*Polonia Sacra*” 2011, R. 15 (33), nr 29 (73), s. 85–96.
- Preuß K., *The Emperor’s Two Cities: Augustine’s Image of the Good Christian Ruler in De civitate Dei 5.24 [w:] The Good Christian Ruler in the First Millennium. Views from the Wider Mediterranean World in Conversation*, eds. P.M. Forness, A. Hasse-Ungeheuer, H. Leppin, Berlin–Boston 2021, s. 87–108.
- Pronay A., *Einleitung [w:] Cassiodorus Senator: Einführung in die geistlichen und weltlichen Wissenschaften (Institutiones divinarum et saecularium litterarum)*, Übersetzer A. Pronay, Hildesheim–Zürich–New York 2014, s. 1–26.
- Radtki Ch., *The Senate at Rome in Ostrogothic Italy, A Companion to Ostrogothic Italy*, eds. J.J. Arnold, M. Shane Bjornlie, K. Sessa, Leiden–Boston 2016, s. 121–146.
- Richards J., *The Popes and the Papacy in the Early Middle Ages, 476–752*, London 1979.

- Schäfer Ch., *Der weströmische Senat als Träger antiker Kontinuität unter den Ostgotenkönigen (490–540 n. Chr.)*, St. Katharinen 1991.
- Slater W.J., *Pantomime Riots*, „Classical Antiquity” 1994, vol. 13, s. 120–144.
- Spychała D., *Cesarze rzymscy a arianizm: od Konstantyna Wielkiego do Teodozjusza Wielkiego (312–395)*, Poznań 2007.
- Spychała D., *Przynależność konfesyjna Ostrogotów za Teodoryka Wielkiego. Między Kościołem plemiennym a powszechnym* [w:] *Skryptorium. Prace historyczne ofiarowane Profesorowi Tomaszowi Nowakowskiemu*, red. D. Dąbrowski, D. Karczewski, M.G. Zieliński, Bydgoszcz 2021, s. 329–341.
- Turlej S., *Konflikty o Sirmium w dobie upadku państwa Ostrogotów (526–535)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2018, t. 145, z. 3, s. 489–504.
- Vanderspoel J., *Cassiodorus as Patricius and ex Patricio*, „Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte” 1990, Bd. 39/4, s. 499–503.
- Viscido L., *Rispetto per la romanita nelle „Variae” di Cassiodoro*, „Prometeo” 1984, vol. 15, s. 111–118.
- Vitiello M., *Cassiodorus anti-Boethius?*, „Klio” 2008, vol. 90/2, s. 461–484.
- White A.W., *Mime and the Secular Sphere: Notes on Choricus’Apologia Mimorum* [w:] *Papers presented at the Sixteenth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 2011*, ed. M. Vinzent, vol. 8: *New Perspectives on Late Antique spectacular*, Walden–Paris–Walpole (MA) 2013 („Studia Patristica”, vol. 60), s. 47–51.
- Wiemer H.-U., *Theoderich der Große. König der Goten, Herrscher der Römer*, München 2018.
- Wnętrzak T., *Konstantyn Wielki w oczach Euzebiusza z Cezarei i w badaniach współczesnych historyków* [w:] *Euzebiusz z Cezarei, Życie Konstantyna*, wstęp, tłum., przyp. T. Wnętrzak, Kraków 2007, s. 9–98.
- Wysocki M., *Obraz chrześcijańskiego władcy w listach św. Ambrożego*, „Vox Patrum” 2014, t. 61, s. 171–177.
- Żardecka M., *Znaczenie rozsądku i umiaru w życiu jednostki i społeczeństwa*, „Logos i Ethos” 2017, t. 45, s. 7–28.

Abstract

A Few Remarks on the Image of the “Ideal Ruler” Theodoric the Great in the Light of Cassiodorus Senator’s “*Variae*” (part one)

In this article, the author analyzes letters from the royal chancellery of Theodoric the Great in terms of creating an image of an “ideal” Christian ruler via the example of Theodoric. The article opens with an introduction in which the issues analyzed are outlined. Then the six main features are set out of the “ideal” Christian ruler emerging from the image created in the letters from the royal chancellery of Theodoric. Because of the abundance of source material, it has been necessary to divide the article into two parts. In the first part, we discuss the three most common features in the sources: fair and law-abiding, caring for his people, caring for the development of the state. The first part ends with a short summary. In the second part, we will discuss the next three features, which include: dealing with military affairs, skillfully conducting “foreign policy”, being distinguished by Christian virtues, and caring for the Church. In the second part, we will present a summary that contains conclusions about the image of an “ideal” Christian ruler presented via the example of Theodoric. Letters from the chancellery, presided over by Cassiodorus Senator, are a valuable source for early-medieval Italy under Ostrogoth rule. We can see in them the changes that took place in the society of that time after the collapse of the western structures of the Roman Empire.